

Mendes diplomatik çevrelerde genellikle bu adla, bu çevrelerin dışında ise Don Salomon Aben Yaeş adıyla tanındı. İstanbul'da kısa sürede zenginliği, tecrübesi ve siyasi ilişkileriyle sarayın dikkatini çekti; önce III. Murad'ın, daha sonra da III. Mehmed'in güvenini kazandı. Gümrük gelirleri kendisine kiralandığı gibi Sultan Murad tarafından ona Midilli düklüğü ve ayrıca has olarak da Filistin'deki Taberiye şehriyle çevresindeki köyler verildi. Salomon, İstanbul'da İspanya-Portekiz Kralı II. Felipe'ye karşı bir İngiliz-Osmanlı ittifakı oluşturulması için çalıştı ve bu amaçla bütün Avrupa'ya yayılmış bir haber alma ağı kurdu; ayrıca İngiltere'deki Marrano grubuyla temas sağladı. Sonuçta bu hedefine ulaşamadıysa da iki devlet arasında iyi ilişkilerin kurulmasına katkıda bulundu (bu konuda onun çeşitli devletler nezdinde yaptığı girişim ve yazışmalar için bk. a.g.e., s. 33-37). 1587'de İngiliz esirlerinin iadesinde oynadığı rol sebebiyle İngiltere'nin İstanbul elçisi Edward Barton, hükümetinden Salomon'un ödüllendirilmesini istedi. Fakat daha sonra araları açıldı ve bu defa da aleyhinde bir kampanya başlatarak onu padişahın gözünden düşürmeye çalıştı. Buna karşılık Kraliçe Elizabeth, III. Murad'a yazdığı Mart 1592 tarihli bir mektupla Salomon'u destekledi. Salomon, 1593'te Londra'ya Juda Serfatim adlı bir adamını yollayarak Osmanlılar'la Avusturya arasında çıkacak bir savaşta İngiltere'nin tarafsız kalması için çalıştı ve bunda da başarı sağladı; papalık dahil hemen bütün Avrupa devletlerinin asker gönderdiği Haçova Meydan Savaşı'na (26 Ekim 1596) İngilizler katılmadı. Salomon'un bu gibi siyasi faaliyetleri dönemin Avrupa diplomasisinin de dikkatini çekmiş ve çeşitli devletler arasında onunla ilgili birçok yazışma yapılmıştır.

İstanbul'da ölen Salomon Abenas, siyasetle meşgul olurken yakınları vasıtasıyla özel işlerini de yürütmüştür. Yeğeni Yakob'un yönetimine bıraktığı gümrükler yüklü miktarda gelir getiriyordu. Kendisine verilen Taberiye hasında ise oğlu Yakob Abenas (Francisco Mendes) oturuyor ve köylerle arazilerini yönetiyordu (İspanya ve Portekiz asıllı olup İbn Ya'îş lakabıyla anılan diğer bazı şahsiyetler için bk. *Ejd.*, XVI, 704; *EP* [İng.], III, 967-968).

BİBLİYOGRAFYA :

F. C. Burgos – C. C. Parrondo, *Las Juderías medievales en la Provincia de Guadalajara*, Madrid 1975, s. 117; P. León Tello, *Los Judíos*

de Toledo, Madrid 1979, bk. İndeks (Yaex/Yaich); M. Sevilla Sharon, *İsrail Ulusunun Tarihi*, Yeruşalayim 1981, s. 171-172; A. S. Badillos – J. T. Borrás, *Diccionario de autores Judíos (Sefarad, Siglos X-XV)*, Córdoba 1988, s. 99; Avram Galante, "Don Salomon Aben Yaeche", *Histoire des Juifs de turquie*, IX, İstanbul 1936, s. 19-40; M. Kayserling, "Ya'ish, David b. Abraham Ibn", *JE*, XII, 584; Cecil Roth, "Abenaes, Solomon", *EJd.*, II, 63-64; H. Jacob Zimmels, "Ya'ish, Baruch Ben Isaac Ibn", a.e., XVI, 704; E. Birnbaum, "Ibn Ya'ish", *EP* (İng.), III, 967-968.

YOLANDA MORENO KOCH

İBN YA'MER

(ابن يعمر)

Ebû Süleymân Yahyâ
b. Ya'mer el-Advânî
(ö. 89/708 [?])

Kur'an'ı noktalayan tâbiî,
Merv kadısı.

Basra'da doğdu. Ebû Adî künyesi ve Veşki nisbesiyle de anılır. Babasının adı bazı kaynaklarda Ya'mur olarak zikredilmiş, İbn Nâsirüddin bu ismin iki şekilde okunabileceğini belirtmiştir (*Tavzîhu'l-Müştebih*, IX, 240-241). İbn Ya'mer tahsilini Basra'da yaptı. Arapça'yı babasından, nahiv ve Kur'an ilimlerini Ebû'l-Esved ed-Düelfî'den öğrendi. Arap dili ve grameri, fıkıh ve Kur'an ilimlerinde tâbiîlerin ileri gelenleri arasında yer aldı. Arapça'yı Haccâc'ı hayran bırakacak kadar güzel konuşur ve yazardı. Belki de bu sebeple Yezîd b. Mühelleb onu Horasan'a götürerek divan kâtibi yaptı. Kaynaklarda İbn Ya'mer'in Hz. Osman, Ali, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Âişe, Ebû Hüreyre ve Ebû Zer el-Gıfârî gibi sahâbilerden rivayette bulunduğu zikredilmektedir. Kendisinden Abdullah b. Büreyde, Katâde b. Diâme, Süleyman b. Tarhân et-Teymî, İkrime, Ezrak b. Kays, Yahyâ b. Ukayl, İshak b. Süveyd gibi şahsiyetler hadis, Abdullah b. Ebû İshak kıraat, Ebû Amr b. Alâ kıraat ve hadis almış, Buhârî ve Ebû Dâvûd ikişer, Müslim üç, Tirmizî bir ve Ahmed b. Hanbel de sekiz hadis rivayet etmiştir.

İbn Sa'd, Ebû Zûr'a, Ebû Hâtim ve Ne-sâî İbn Ya'mer'i sika olarak değerlendirirken kader konusundaki görüşünden dolayı Osman b. Dihye tarafından ağır bir dille eleştirilmiştir. Diğer sahâbîlere de saygısı olmakla birlikte Ehl-i beyt'i daha üstün gördüğü ve Şîa'ya meylettiği ileri sürülmüştür. Bundan dolayı adı ilk Şiîler arasında geçmektedir. Böyle bir kanaatin doğmasına, onun Hz. Hasan ve Hüseyin

hakkında Haccâc ile yaptığı tartışmanın sebep olduğunu söylemek mümkündür. Âsım b. Behdele'nin anlattığına göre İbn Ya'mer, Horasan'da Hasan ile Hüseyin'in Hz. Peygamber'in nesebinden geldiğini söylemiş, bunu duyan Haccâc onu huzuruna getirterek bunu ispat etmesini istemiştir. İbn Ya'mer de En'âm sûresinin 84 ve 85. âyetlerinde Hz. İsâ'nın Hz. İbrâhim'e nisbet edildiğini, Hasan ile Hüseyin'in Hz. Peygamber'e olan nisbetinin İsâ'nın İbrâhim'e olan nisbetinden daha yakın olduğunu söylemiş, böylece Haccâc'ın öfkesinden kurtulduğu gibi onun takdirini kazanmıştır (İbn Hallikân, VI, 174). Daha sonra Haccâc ile arası açılan İbn Ya'mer Horasan'a geri gönderilmiştir. Buna sebep olarak kaynaklarda iki ayrı olaydan bahsedilmiş olup bunlardan biri Haccâc'ın yaptırdığı bir binayla ilgili olarak sarfettiği sözler, diğeri ise Haccâc'a Kur'an'daki "eḥabbe" kelimesini (et-Tevbe 9/24) "eḥabbû" okuduğunu ve lahin yaptığını söylemesidir. İbn Ya'mer Horasan'a vardığında Vali Kuteybe b. Müslim'den büyük itibar gördü ve Merv'e kadı olarak tayin edildi. Fakat sürekli nebiz içtiği için bu görevinden uzaklaştırıldı.

Horasan'da vefat eden İbn Ya'mer'in ölüm tarihiyle ilgili olarak kaynaklarda farklı rivayetler yer almaktadır. Halîfe b. Hayyât onun 90'dan (709) önce öldüğünü söylemiş, İbnü'l-Cevzî biyografisine 89 (708) yılı olayları arasında yer vermiş, Zehbî ve İbnü'l-Cezerî eserlerinde Halîfe b. Hayyât'a atıfta bulunmakla yetinmişlerdir. İbnü'l-Esîr, İbn Ya'mer'in ölümünü 129 (747) yılı vefeyâtı arasında zikretmişse de İbn Hacer 129 tarihini kabul etmenin güç olduğunu belirtmiştir.

İbn Ya'mer'in yaptığı en önemli iş Kur'an'ı noktalamasıdır. Daha önce Muâviye döneminde hocası Ebû'l-Esved ed-Düelfî tarafından başlatılan harekeleme ve noktalama çalışmaları Nasr b. Âsım ve İbn Ya'mer'le devam etmiştir. Bu bakımdan İbn Ya'mer, noktalama çalışması yapan ilk âlimlerden biri olarak Kur'an tarihinde önemli bir yere sahiptir. Fuat Sezgin, İbn Atıyye'nin tefsirinin mukaddimesine atıfta bulunarak İbn Ya'mer'in kıraate dair bir kitap yazdığını belirtiyorsa da (GAS, I, 5) söz konusu ibareden böyle bir anlam çıkmadığı gibi İbn Ya'mer'den bahseden kaynaklarda da böyle bir esere yer verilmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 368; Halîfe b. Hayyât, *et-Târih* (Zekkâr), Beyrut 1414/1993, s. 234-235; Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, VIII, 311-312; İbn

Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 196; İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, Beyrut 1413/1993, I, 50; Kemâleddin el-Enbârî, *Nûzhetü'l-elibbâ* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1386/1967, s. 16-17; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XX, 42-43; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 173-176; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 75-76; a.m.f., *A'lâmü'n-nûbe-lâ*, IV, 441-443; a.m.f., *Ma'rifetü'l-kurrâ* (Altı-kulaç), I, 162-163; İbnü'l-Cezerî, *Çâyetü'n-Nihâye*, II, 381; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 305-306; İbn Nâsirüddin, *Tavâzihu'l-Müştebih* (nşr. Muhammed Naîm el-Araksûsî), Beyrut 1414/1993, IX, 240-241; Sezgin, *GAS*, I, 5; *A'yânü's-Şî'a*, X, 304-305; Kays Âl-i Kays, *el-İrâniyyûn*, III, 18-23; Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 294; Muhammed Receb el-Beyyûmî, "Yahyâ b. Ya'mer", *ME*, XXXIV/4 (1962), s. 411-415.

CELAL KIRCA

İBN YEMİN-i TUĞRÂÎ

(ابن يمين طغرائي)

Emîr Fahrüddîn (Kutbüddîn) Mahmûd
b. Emîr Yemînüddîn-i Tuğrâî
(ö. 769/1368)

Kıtaları ile meşhur
İranlı şair.

Beyhak'a bağlı Feryümed köyünde dünyaya geldi. Doğum tarihi belli olmamakla beraber kıtalarından birinde erken tarih olarak verdiği 704'te (1304-1305) yaklaşık on yedi-on sekiz yaşlarında bulunduğu bakılarak 685-687 (1286-1288) yılları civarında doğduğu söylenebilir. Türk kökenli, edip, şair ve âlim bir kişi olan babası, İlhanlı Hükümdarı Olcaytu Han (Muhammed Hudâbende) döneminde (1304-1316) Türkistan'dan gelip Feryümed'e yerleşmiş, daha sonra Horasan Valisi Hâce Alâeddin Muhammed Feryümedî'nin müstevfisi (defterdar) olmuştu. Tahsiliyle babasının özel olarak ilgilendiği İbn Yemîn döneminin bütün ilimlerinde, bilhas-sa tip ve edebiyat sahaslarında geniş bilgi edindi. Küçük yaşta şiir söylemeye başladı ve çok geçmeden babasıyla âdeta yarışır hale geldi. Gençlik zamanından itibaren onunla karşılıklı şiirleri ve münazaraları vardır. İbn Yemîn gençlik yıllarında vezirler, emîrler ve devlet ileri gelenleriyle iyi ilişkiler kurdu. Bu dönemde içki ve eğlence âlemlerinden uzak kalmadığı, ancak zamanla bu kötü alışkanlıklarından vazgeçtiği kaydedilmektedir.

İbn Yemîn, gençliğinde bir ara Tebriz'e gidip zamanın edip ve şairlerinin toplandığı Reşîdüddin Fazlullah'ın oğlu Gıyâseddin Muhammed'in sarayına intisap etti. Onun için de kasideler yazdı. Fakat burada beklediği ilgiyi bulamayınca Horasan'a dönerek Feryümed'e yerleşti; Doğu İran

hükümdarı ve emîrleriyle münasebet kurdu. Bir süre sonra Horasan Valisi Hâce Alâeddin Muhammed'in hizmetine girdi. Saray şairliği yanında kendisine baba mesleği tuğracılık ve defterdarlık görevleri verildi. Bu görevlerini, Feryümedî'nin 27 Şâban 742'de (5 Şubat 1342) Serbedârîler tarafından öldürülmesine kadar sürdüren İbn Yemîn daha sonra kardeşi Hâce Gıyâseddin-i Hindü'nun yanına gitti. Serbedârîler'den Emîr Vecîhüddin Mes'ûd ile Kertler'den Sultan Muizzüddin Hüseyin arasında meydana gelen savaşta Emîr Vecîhüddin Mes'ûd yenildi. Onun ordusunda yer alan İbn Yemîn Kertler'e esir düştü (743/1342); bu sırada yanında bulunan divanı da kaybıldı. Herat'ta birkaç yıl hapis yatan İbn Yemîn kurtulmak için Melik Hüseyin Kert adına kasideler yazdı. Serbest bırakıldıktan sonra birkaç yıl onun yanında kaldı. Ömrünün son yıllarını ise Sebzevâr ve Feryümed'de geçirdi. 8 Cemâziyelâhîr 769'da (30 Ocak 1368) Feryümed'de vefat etti ve babasının mezarının yanına gömüldü. Bir kısım kaynaklarda ölüm tarihi olarak verilen 745 (1344) ve 743 (1342) yılları doğru değildir. Bazı tezkire müellifleri, onun edindiği mülkten sağladığı gelirlerle geçindiğini söylemekteyse de başta saray şairliği olmak üzere tuğracılık ve müstevfilik görevlerinden elde ettiği gelirle geçinmiş olması daha mâkul görünmektedir.

Çağdaşlarının aksine akıcı, anlaşılır ve özentisiz bir dil kullanan İbn Yemîn'in şiirlerinde güç kelime ve terkiplere rastlanmaz. Şiirinin bu özelliklerine bakılarak onun Horasan üslûbunu benimsediği söylenebilir. Şiir zevki yanında ahlâkî düşünceleri de sevilip tutulmasının başlıca sebepleri arasında yer alır. İbn Yemîn eserlerinde öğretmene ve tabibe saygı gösterilmesi, kötü kişilerle bir arada olmaktan kaçınılması, konuşma âdâbı, namuslu ve iyi huylu olma, insanları incitmeme, kötülük yapmaktan çekinme, soy sople övünmeme, gammazlık etmeme gibi ahlâkî ilkelere üzerinde özellikle durmuş ve hiç kimseyi hicvetmemiştir. Şii mezhebine mensup olan İbn Yemîn Firdevsî, Unsûrî, Ferruhî-i Sîstânî, Ezrakî-i Herevî, Sa'dî-i Şîrâzî ve Mucîrüddîn-i Beylekânî gibi şairlerden etkilenmiş, bunlardan bazılarının şiirlerine nazireler yazmıştır.

Daha çok ahlâkî nasihatleri ihtiva eden kıtalarıyla şöhet bulmakla birlikte kaside, gazel, mesnevi ve rubâî türünde de başarılı olan İbn Yemîn'in rubâîleri Ömer Hayyâm'ın rubâîlerine benzer. Kasidede

Unsûrî, Ferruhî ve Enverî kadar güçlü olmamakla beraber bu şairleri andıran bir üslûp kullanmıştır. Hâce Alâeddin, Togâtimur Han, Melik Muizzüddîn-i Kert ve o dönem Horasan büyükleri için methiyeler yazan İbn Yemîn bunlardan bazıları için tarihler düşürmüştür. Şiirinin yanı sıra nesirleri de oldukça güzeldir.

Eserleri. 1. *Dîvân*. İbn Yemîn, Kertler ve Serbedârîler arasındaki savaşta divanı kaybolduktan on yıl sonra hatırında kalan ve dostlarının defterlerinde bulunan şiirleriyle daha sonra yazdıklarını bir araya getirip yeni bir divan tertip etmiştir. Kaside, terkihibend, terciibend, gazel, kuta ve rubâîleri içeren 14.000 beyit hacmindeki divanda yer alan kıtalar *Kitâb-ı Kıta'ât-ı İbn Yemîn* ismiyle taş basması olarak Kalkûta (1865) ve Bopal'de (1890) yayımlanmıştır. 164 kıtası O. M. F. von Schlechta-Wessehrd tarafından *Ibn Yemîn'o Bruchstücke* adıyla Almanca'ya çevrilmiştir (Viyana 1856; Stuttgart 1879). Divanın kıtalar ve rubâîler bölümünü Saîd-i Nefîsî *Dîvân-ı Kıta'ât ve Rubâ'iyât-ı İbn Yemîn* ismiyle yayımlamış (Tahran 1318 hş./1939), tamamı ise Reşîd-i Yâsemî (Tahran 1317 hş./1938) ve Hüseyin Alfî-Bâstânîrâd tarafından (Tahran 1344 hş./1965) neşredilmiştir. E. H. Rodwell, 100 kıtanın tenkitli metnini ve İngilizce tercümesini *Ibn Yamin* adıyla yayımlamıştır (London 1933). 2. *Kârnâme*. Senâî'nin *Kârnâme-i Belhî*'ne benzeyen bu eserde şair halini dostlara haber vermesi için rüzgâra anlatır, Feryümed'den uzak düşmesinden şikâyet eder. Ayrıca Feryümed'in saray büyüklerini, ordu kumandanlarını, özellikle Hâce Alâeddin'i ve çocuklarını anar.

İbn Yemîn'in bunların dışında dört manzum eseri daha vardır. *Çehârbend-i Nûşîrevân*, *Anûşîrvân ve Mûbedân* adlı eserlerde Nûşîrevân'ın hikmetli sözleri ve hayat prensibi anlatılmış, doğruluk, cömertlik, iyi amel gibi konular üzerinde durulmuştur. Tasavvufî mahiyetteki *Mecelis-efrûz*'da ise aşk övülmüş, aşkın nitelikleri ve vuslat makamına ulaşma gibi konular işlenmiştir. Adı bilinmeyen dördüncü eser de tasavvufî bir mesnevidir. Münşî olması sebebiyle muhtemelen büyük bir yekûn tutan mektuplarından sadece babasına yazmış olduğu birkaç mektup günümüze ulaşmış, Leningrad Asya Müzesi'nde bulunan bu mektuplar Meliküşşuarâ Bahâr tarafından *Mecelle-i Âyende*'de yayımlanmıştır (II/3 [Tahran 1927], s. 238-240).